

УДК 334.716

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ БІЗНЕС-ОДИНИЦЬ, ЯК ЕЛЕМЕНТІВ ІНТЕГРОВАНИХ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР

Захаров Сергій Валерійович, технічний директор, директор по сервісу, к. т. н., ТОВ «Метінвест-промсервіс», м. Маріуполь, e-mail: sergey.v.zakharov@metinvestholding.com, тел.: +38-097-471-57-52

Sergey Zaharov, technical director, director of service, PhD, Metinvest PromServis, m. Mariupol, e-mail: sergey.v.zakharov@metinvestholding.com, тел.. +38-097-471-57-52

S. Zakharov. Theoretical bases of the development of business units as elements of integrated corporate structures.

The article is devoted to the theoretical analysis and systematization of the views of various scientists on the economic category "enterprise development". The main characteristics and laws of the process of enterprise development are investigated. The specifics of the functioning and development of business units that are part of integrated corporate structures are defined. The author's definition of the term "development of integrated business units" is proposed. In the course of a theoretical analysis of the results of research conducted by other authors, it is established that there is no unambiguous and consistent definition of the concept of "enterprise development". There are many definitions. The systematization of existing definitions allows us to define three basic approaches to the interpretation of the term "enterprise development". Within the framework of the first, development is explored through the properties of the system, that is, the enterprise itself; in the second, a semantic analysis of development as a definition takes place; the third assumes a comparative description of development with other scientific categories. In the process of research, the main laws and characteristics of the enterprise development process are defined. Also, the main features of business units that are part of integrated groups are explored. They are limited independence in making strategic, investment and financial decisions, as well as the possible divergence of the current objectives of the individual business unit and the group as a whole. With these features in mind, an author's definition of the concept of "developing a business unit of an integrated corporate group" is formed, which is understood as a logical, purposeful process of transforming an open dynamic system in space and time that occurs under strategic, financial and investment constraints, and the possible inconsistency of the company's tactical goals And the parent company, and leads to a quantitative and qualitative change in the properties of the system, increasing efficiency Its functioning.

Захаров С. В. Теоретичні основи розвитку бізнес-одниць як елементів інтегрованих корпоративних структур.

В статті проведено теоретичний аналіз та систематизацію поглядів різних вчених на економічну категорію «розвиток підприємства». Досліджено основні характеристики і закони процесу розвитку підприємств. Визначено особливості функціонування і розвитку бізнес-одниць, які входять до складу інтегрованих корпоративних структур. Запропоновано авторське визначення терміну «розвиток інтегрованих бізнес-одниць». В ході теоретичного аналізу результатів досліджень інших авторів з'ясовано, що однозначне і узгоджене визначення поняття «розвиток підприємства» відсутнє. Існує велика кількість визначень. Систематизація наявних визначень дозволяє визначити три основні підходи стосовно трактування терміну «розвиток підприємства». В межах першого розвиток досліджується через властивості системи, тобто самого підприємства; в межах другого відбувається семантичний аналіз розвитку як дефініції; третій передбачає порівняльну характеристику розвитку з іншими науковими категоріями. В процесі дослідження визначені основні закони та характеристики процесу розвитку підприємства. Також досліджені основні особливості бізнес-одниць, що входять до складу інтегрованих груп. Ними є обмежена самостійність у прийнятті стратегічних, інвестиційних та фінансових рішень, а також можлива розбіжність поточних цілей окремої бізнес одици та групи в цілому. З урахуванням вказаних особливостей сформоване авторське визначення поняття «розвиток бізнес-одици інтегрованої корпоративної групи», під яким розуміється закономірний цілеспрямований процес трансформації відкритої динамічної системи в просторі і часі, який відбувається в умовах стратегічної, фінансової та інвестиційної обмеженості, та можливої неузгодженості тактичних цілей підприємства і головної компанії, і призводить до кількісної і якісної зміни властивостей системи, що підвищують ефективність її функціонування.

Захаров С. В. Теоретические основы развития бизнес-единиц как элементов интегрированных корпоративных структур.

В статье проведен теоретический анализ и систематизация взглядов различных ученых на экономическую категорию «развитие предприятия». Исследованы основные характеристики и законы процесса развития предприятий. Определены особенности функционирования и развития бизнес-единиц, входящих в состав интегрированных корпоративных структур. Предложено авторское определение термина «развитие интегрированных бизнес-единиц». В ходе теоретического анализа результатов исследований других авторов установлено, что однозначное и согласованное определение понятия «развитие предприятия» отсутствует. Существует большое количество определений. Систематизация имеющихся определений позволяет определить три основных подхода относительно трактовки термина «развитие предприятия». В рамках первого развитие исследуется через свойства системы, то есть самого предприятия; в рамках второго происходит семантический анализ развития как дефиниции; третий предполагает сравнительную характеристику развития с другими научными категориями. В процессе исследования определены основные законы и характеристики процесса развития предприятия. Также исследованы основные особенности бизнес-единиц, входящих в состав интегрированных групп. Имми являются ограниченная самостоятельность в принятии стратегических, инвестиционных и финансовых решений, а также возможное расхождение текущих целей отдельной бизнес единицы и группы в целом. С учетом указанных особенностей сформировано авторское определение понятия «развитие бизнес-единицы интегрированной корпоративной группы», под которым понимается закономерный целенаправленный процесс трансформации открытой динамической системы в пространстве и времени, которое происходит в условиях стратегической, финансовой и инвестиционной ограниченности, и возможной несогласованности тактических целей предприятия и головной компании, и приводит к количественной и качественной изменению свойств системы, повышающие эффективность ее функционирования.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку національної економіки України характеризується необхідністю використання глобальних та інтеграційних процесів, які вимагають формування та впровадження ефективних інноваційних структур і форм виробництва. Перш за все це стосується підприємств промисловості. Відповіддю на це стали процеси консолідації, концентрації і укрупнення капіталу в промисловому секторі України, які розпочалися наприкінці минулого століття і тривають по теперішній час. Ці процеси знаходять своє оформлення у вигляді різного роду інтегрованих корпоративних структур, які найчастіше побудовані на корпоративному принципі і складаються із окремих юридичних осіб – бізнес-одиниць – які делегують частину своїх повноважень головній компанії. Проблеми формування, зростання та розвитку саме інтегрованих структур в останні роки найчастіше стають об'єктом дослідження великої кількості вчених. Проте питання розвитку окремих промислових бізнес-одиниць у складі інтегрованої корпоративної структури залишаються поза увагою дослідників. Тому виникає актуальність проведення теоретичного дослідження сутності та змісту розвитку окремих бізнес-одиниць у складі великих корпоративних структур у промисловості шляхом уточнення і конкретизації певних теоретичних положень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності категорії «розвиток підприємства» присвячені роботи багатьох науковців, зокрема Л. А. Базилевича, С. П. Дунди, В. Кифяк, Є. М. Короткова, Є. Д. Коршунової, Т. Б. Надтоки, А. Н. Петрова, Ю. А. Плугіної, Л. Р. Прийми, Р. О. Побережного, Ю. С. Погорєлова, Ю. А. Путятіна, О. В. Расвневой, Р. А. Фатхутдіновата ін. В працях названих вчених об'єктом дослідження виступає промислове підприємство як складна відкрита система. Проте, промислове підприємство, яке входить до складу інтегрованої корпоративної групи, є не тільки само по собі складною відкритою системою. Воно також є елементом більш складної системи, що обумовлює певну специфіку теоретичного обґрунтування його розвитку.

Метою статті є теоретичний аналіз існуючих визначень та трактувань поняття «розвиток підприємства» та його уточнення стосовно промислових підприємств, що входять до складу інтегрованих корпоративних структур.

Результати досліджень. Проведений аналіз існуючих наукових підходів щодо трактування поняття «розвиток підприємства» дозволяє зробити висновок про відсутність однозначної і узгодженої думки з цього приводу. Існує багато визначень розвитку підприємства.

За Й. Шумпетером [1, с.142] розвиток являє собою зміну траєкторії руху, зсунення стану рівноваги, перехід економічної системи від заданого на певний момент часу центру рівноваги до іншого, постійна адаптація економіки до мінливого центру рівноваги, здійснення нових комбінацій факторів виробництва. Деякі вчені [2, с.296] пояснюють його як процес змін, що ведуть до підвищення опірності і життєвості системи, здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища. Інші [3, с.62] розглядають розвиток як процес збільшення можливостей та бажання задовольнити власні потреби та потреби інших.

Розвиток є «процесом тісно пов'язаних кількісних і якісних перетворень» [4, с. 1109], а також «безповоротної, спрямованої, закономірної зміни матеріальних і ідеальних об'єктів... В результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкту, який виступає як зміна його складу або структури (тобто виникнення, трансформація або зникнення його елементів і зв'язків)» [5, с. 409]. Аналіз наукових публікацій щодо сутності цього терміну показав, що на даний час не існує єдиного підходу до його розуміння.

Серед науковців, які підтримують перший підхід, необхідно відзначити Л. Мельника [7], який ґрунтуючись на визначенні поняття «розвиток», наведеного у філософському словнику [8], розглядає його як незворотну, спрямовану, закономірну зміну матеріальних і ідеальних об'єктів. Він аналізує й оцінює дане поняття через сутнісні аспекти трьох основних властивостей: необоротності, спрямованості і закономірності, відзначаючи при цьому, що «тільки наявність трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін» [7, с. 19]. Отже, розвиток системи розглядається ним як результат синергетичного ефекту прояву вищевказаних властивостей системи.

На тлі можливої спільності технологічних процесів, масштабів виробництва, засобів, способів і методів управління, використовуваних ресурсів, однорідності фаз і стадій розвитку, кожне підприємство характеризується унікальністю процесу розвитку, насамперед за рахунок різної ефективності використання і доцільного застосування перерахованих вище процесів і механізмів, а також за рахунок прояву суб'єктивного фактору свого розвитку – персоналу підприємства. Таким чином, вивчаючи сутність даної категорії через систему її властивостей можна відзначити, що розвиток – це необоротний, спрямований, закономірний і унікальний процес змін відкритої системи у просторі і часі.

Другий підхід до визначення терміну «розвиток» припускає пріоритетність того чи іншого аспекту розвитку системи. Систематизація та докладний аналіз різноманітних трактувань наведено в роботі А. А. Меліхова [9, с. 368]. Аналіз змісту наведених трактувань дозволяє виділити три основні групи поглядів на категорію «розвиток» [9;10].

Перша група дослідників вважає розвиток результатом прогресу, або ускладнення структури і складу системи. При цьому, розвитком вважається процес як конструктивних, так і деструктивних змін в складі і структурі системи. На нашу думку, не можна цілком погодитись з такою трактовкою, адже розвитком можна вважати лише процес конструктивних змін у складі і структурі системи, а процес деструктивних змін є деградацією.

Дослідники, які відносяться до другої групи, під процесом розвитку розуміють лише ті зміни у складі і структурі системи, які можуть бути віднесені до категорії якісних. Проте, даний погляд не враховує ще одну важливу складову розвитку – процес

функціонування системи. З одного боку, функціонування розглядається як процес підтримки життєдіяльності системи шляхом реалізації усіх виробничих функцій, що визначають діяльність фірми, з іншого – це елемент розвитку системи, оскільки від якісних змін у підходах, методах і інструментах управління життєдіяльністю системи залежить її склад, структура і, у кінцевому рахунку, вектор розвитку [10].

Третя група дослідників вважає, що розвитком можна вважати лише процес адаптації до турбулентного зовнішнього середовища. Проте, лише адаптація не є достатньою умовою розвитку. Це процес постійного пристосування системи до змін зовнішніх умов її функціонування. В умовах розвитку економічних систем адаптація, безперечно, є необхідною. З точки зору системних особливостей адаптації економічних систем можна виокремити якісну адаптацію, коли у відповідь на зміни зовнішнього середовища змінюється спосіб функціонування системи; і структурну адаптацію, яка, в якості реакції економічної системи на зміну зовнішнього середовища, передбачає зміну структури управління системою, її організації. Проведена систематизація поглядів різних вчених на визначення категорії розвиток дозволяє визначити основні його характеристики, а саме: у процесі руху та змін набуває можливості до саморуху; відображає зміни явищ під впливом внутрішніх протиріч; зовнішні фактори не викликають руху, а лише модифікують його; здійснюється переважно шляхом свідомих, цілеспрямованих перетворень об'єкта розвитку; безперервний у часі процес; рух відбувається по спіралі [11, с.14; 12, с.18].

На основі узагальнення наукових поглядів вчених щодо сутності категорії «розвиток» встановлено, що в цілому розвиток підприємства має потрійну природу – як явище (оскільки розвиток підприємства є економічним явищем, зумовлене змінами), закономірність (оскільки має певні закономірності на різних стадіях життєвого циклу підприємства) і принцип (що обумовлено необхідністю забезпечення поступового переходу до більш якісного стану системи (або її стабілізації) в динамічних конкурентних умовах господарювання підприємств) [9].

Вищезазначені аспекти дають підстави зробити висновок, що розвиток підприємства відбувається не самостійно, а ґрунтується на законах розвитку. Погоджуємося з думкою С. П. Дунди, що основними законами розвитку є: закон онтогенезу, композиції і пропорційності, самозбереження, конкуренції, ефект масштабу, перехід на нові наукові підходи і принципи, синергії, впорядкованості [13].

Аналіз вищенаведених змістовних трактувань поняття «розвиток підприємства» дає змогу не тільки виділити наукові підходи, а ще й спільні риси щодо поглядів науковців на визначення досліджуваної категорії. З цього приводу розвиток підприємства за спільними рисами розглядають як: сукупність змін, у ході яких відбувається трансформація якісного стану підприємства; систему взаємодіючих підсистем; процес представлений послідовним переходом від одного стану підприємства «n» до іншого стану «n+1» через сукупність проміжних станів за умови, що кожний наступний стан буде якісно іншим за попередній [14].

Одне з найкращих, на думку автора, визначень поняття «розвиток підприємства» наведено в роботі [15, с. 41]. Відзначено, що розвиток підприємства – це безупинний процес трансформації динамічної системи в просторі та часі, який відбувається у взаємодіючих підсистемах підприємства та призводить до появи якісно нового стану й зміцнення життєвої системи. Погоджуючись в цілому з наведеними визначеннями, відзначаємо доцільність уточнення цього поняття стосовно специфічного об'єкта дослідження.

Основними особливостями бізнес-одиниць, що входять до складу великих інтегрованих груп є обмежена самостійність у прийнятті стратегічних, інвестиційних та фінансових рішень, а також можлива розбіжність поточних цілей окремої бізнес одиниці та групи в цілому. З урахуванням вказаних особливостей під «розвитком

бізнес-одиниці інтегрованої корпоративної групи» розуміється закономірний цілеспрямований процес трансформації відкритої динамічної системи в просторі і часі, який відбувається в умовах стратегічної, фінансової та інвестиційної обмеженості, та можливої неузгодженості тактичних цілей підприємства і головної компанії, і призводить до кількісної і якісної зміни властивостей системи, що підвищують ефективність її функціонування. Наведене визначення ґрунтується на системному, процесному та ресурсному підходах, у ньому підкреслено закономірність і цілеспрямованість процесу розвитку, а також враховано особливості, притаманні конкурентному об'єкту дослідження.

З'ясована цілеспрямованість процесу розвитку актуалізує питання щодо управління цим процесом в межах конкретних бізнес одиниць. Тому теоретичні і практичні дослідження щодо управління процесом розвитку бізнес-одиниць в межах інтегрованих корпоративних структур є перспективним напрямком подальших досліджень.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Розвиток підприємства є складною, комплексною науковою категорією, яка не має загальновизнаного визначення. Така ситуація обумовлена багатовекторністю досліджень різних авторів, а також багатоаспектністю самого поняття.
2. Теоретичний аналіз існуючих визначень та підходів до визначення поняття «розвиток підприємства» дозволив виокремити три основні наукові підходи до цього процесу. Перший підхід визначає розвиток підприємства через властивості системи, другий передбачає дослідження розвитку, як дефініції, третій формує уявлення про поняття «розвиток підприємства» шляхом порівняння із спорідненими категоріями. Також визначено основні характеристики та закономірності процесу розвитку.
3. Визначено, що найбільш змістовне і універсальне визначення сформоване з використанням положень системного, процесного та функціонального підходів. Проте, воно не в повній мірі підходить до визначення цього поняття стосовно бізнес-одиниць, які входять до складу інтегрованих корпоративних структур.
4. Доведено, що основними особливостями бізнес-одиниць, які є складовими частинами більш крупних інтегрованих корпоративних структур є обмежені повноваження щодо прийняття стратегічних, інвестиційних та фінансових рішень.
5. В роботі запропоновано авторське визначення поняття «розвиток бізнес-одиниці інтегрованої корпоративної групи», під яким розуміється закономірний цілеспрямований процес трансформації відкритої динамічної системи в просторі і часі, який відбувається в умовах стратегічної, фінансової та інвестиційної обмеженості, та можливої неузгодженості тактичних цілей підприємства і головної компанії, і призводить до кількісних і якісних конструктивних змін властивостей системи, що підвищують ефективність її функціонування.
6. У зв'язку з доведеною закономірністю і цілеспрямованістю процесів розвитку бізнес-одиниць в межах інтегрованих корпоративних структур перспективним напрямком подальших досліджень є вивчення процесу управління розвитком бізнес-одиниць в межах інтегрованих корпоративних структур.

Список використаних джерел:

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) : пер. с англ. / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 456 с.
2. Пономаренко В. С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи : монографія / В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, М. О. Кизим. – Харків : ІНЖЕК, 2003. – 328 с.
3. Акофф Р. Акофф о менеджменте : пер. с англ. / Р. Акофф. – СПб. : Питер, 2002. – 448 с.
4. Советский энциклопедический словарь / ред. А. М. Прохоров. – М. : Советская энциклопедия, 1981. –

1600 с.

5. Большая советская энциклопедия. В 30-ти т. Т. 23 / ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1976. – 640 с.
6. Раєвнева, О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія / О. В. Раєвнева. – Харків : ІНЖЕК, 2006. – 496 с.
7. Мельник, Л. Г. Фундаментальные основы развития / Л. Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2003. – 288 с.
8. Философский энциклопедический словарь / ред. Л. Ф. Ильичева. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
9. Меліхов А. А. Конкурентний розвиток промислових підприємств: теорія та методологія управління в умовах турбулентного зовнішнього оточення : монографія / А. А. Меліхов. – Маріуполь : ПДТУ, 2014. – 437 с.
10. Раєвнева, Е. В. Развитие социально-экономической системы: содержательный аспект / Е. В. Раєвнева // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. – Вип. 192. – Т. 4. – С. 1003-1009.
11. Василенко В. А. Диагностика устойчивого развития предприятий : монографія / В. А. Василенко. – К. : ЦУЛ, 2005. – 142 с.
12. Сердюк В. Н. Теоретические основы управления стратегическим развитием субъектов реального сектора экономики / В. Н. Сердюк // Економіка і організація управління. – 2008. – № 4. – С. 13–27.
13. Дунда С. П. Теоретичні підходи до визначення поняття «розвиток підприємства» [Електронний ресурс] / С. П. Дунда. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_32/Dunda.pdf
14. Побережний Р. О. Основні напрямки розвитку підприємств машинобудування /Р. О. Побережний // Вісник національного технічного університету «ХПІ». – Харків, 2012. – № 13. – С. 90–100.
15. Кленін О. В. Теорія, методологія та практика стратегічного консалтінгу в системі управління інноваційним розвитком промислових підприємств: монографія / О. В. Кленін. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2016. – 309 с.

References (BCI):

1. Shumpeter J. Teorija jekonomicheskogo razvittija (issledovanie predprinimatel'skoj pribyli, kapitala, kredita, procenta i cikla konjunktury) : per. s angl. / J. Shumpeter. – М. : Progress, 1982. – 456 s.
2. Ponomarenko V. S. Strategija rozvitku pidpriemstva v umovah krizi : monografija / V. S. Ponomarenko, O. M. Tridid, M. O. Kizim. – Harkiv : INZhEK, 2003. – 328 s.
3. Akoff R. Akoff o menedzhmente : per. s angl. / R. Akoff. – SPb. : Piter, 2002. – 448 s.
4. Sovetskij jenciklopedicheskij slovar' / red. A. M. Prohorov. – М. : Sovetskaja jenciklopedija, 1981. – 1600 s.
5. Bol'shaja sovetskaja jenciklopedija. V 30-ti t. T. 23 / red. A. M. Prohorov. – 3-e izd. – М. : Sovetskaja jenciklopedija, 1976. – 640 s.
6. Raevneva, O. V. Upravlinnja rozvitkom pidpriemstva: metodologija, mehanizmi, modeli : monografija / O. V. Raevneva. – Har'kov : INZhEK, 2006. – 496 s.
7. Mel'nik L. G. Fundamental'nye osnovy razvittija / L.G. Mel'nik. – Sumy : Universitetskaja kniga, 2003. – 288 s.
8. Filosofskij jenciklopedicheskij slovar' / red. L. F. Il'icheva. – М. : Sovetskaja jenciklopedija, 1983. – 840 s.
9. Melihov A.A. Konkurentnij rozvitok promislovih pidpriemstv: teorija ta metodologija upravlinnja v umovah turbulentnogo zovnishn'ogo otocennja : monografija / A. A. Melihov. – Mariupol' : PDTU, 2014. - 437 s.
10. Raevneva, E. V. Razvitie social'no-jekonomicheskoy sistemy: sodержatel'nyj aspekt / E. V. Raevneva // Ekonomika: problemi teorii ta praktiki : zb. nauk. prac'. – Dnipropetrovs'k : DNU, 2004. – Vip. 192. – Т. 4. – S. 1003-1009.
11. Vasilenko V. A. Diagnostika ustojchivogo razvittija predpriyatij : monografija / V. A. Vasilenko. – K. : CUL, 2005. – 142 s.
12. Serdjuk V. N. Teoreticheskie osnovy upravlenija strategicheskim razvitiem sub#ektov real'nogo sektora jekonomiki / V. N. Serdjuk // Ekonomika i organizacija upravlinnja. – 2008. – № 4. – S. 13–27.
13. Dunda S. P. Teoretichni pidhodi do viznachennja ponjattja «rozvitok pidpriemstva» [Elektronnij resurs] / S. P. Dunda. – Rezhim dostupu: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2011_32/Dunda.pdf
14. Poberezhnij R. O. Osnovni naprjamki rozvitku pidpriemstv mashinobuduvannja /R. O. Poberezhnij // Visnik nacional'nogo tehničnogo universitetu «HPI». – Harkiv, 2012. – № 13. – S. 90–100.
15. Klenin O.V. Teorija, metodologija ta praktika strategichnogo konsaltingu v sistemi upravlinnja innovacijnim rozvitkom promislovih pidpriemstv: monografija / O.V. Klenin. – Mariupol': DVNZ «PDTU», 2016. – 309 s.

Keywords: development; business unit; integrated corporative structures.

Ключові слова: розвиток; бізнес-одинаця; інтегровані корпоративні структури.

Ключевые слова: развитие; бизнес-единица; интегрированные корпоративные структуры.

Рецензент: В. М. Колосок, д. е. н., доцент, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет».